

DANNE NORDLING:

Vinstens verkliga väsen

Många anser att vinsten saklöst kan avskaffas men detta tillbakavisas av polmag Danne Nordling som analyserat vinstens betydelse för företagen. Vinsten utgör ett starkt incitament till en effektivare produktion i enlighet med människornas uttryckta önsningar. Den utgör dessutom en stabilisator i företagets verksamhet genom att verka som buffert vid perioder av ekonomiska påfrestningar. Av företagets vinster går ca 40 % till bolagsskatt och endast 10 % går till aktieutdelningar, vilket motsvarar 3/4 % av hela näringslivets lönekostnader. Halva vinsten sparas i företagen och används till nyinvesteringar. Flera representanter för regeringen, bl a Olof Palme och Kjell-Olof Feldt, har emellertid klart deklarerat att företagen i fortsättningen får nöja sig med lägre vinster än tidigare. Nordling varnar för denna "jämlighetssträvan" då den leder till ökad arbetslöshet och stagnation.

Vad är vinst? Denna fråga har intresserat ekonomer och politiker i 200 år. Under senare tid har emellertid frågan endast ägnats förstrött intresse och istället har uppmärksamheten riktats mot vinstens påstådda fördärliga egenskaper. Den socialistiska kritiken utpekar t ex särskilt följande två icke önskvärda egenskaper hos vinsten: Vinsten påstås utgöra en oberättigad arbetsfri inkomst, som berikar de redan rika och utarmar de relativt sett fattiga lönearbetarna. Vinsten påstås vidare utgöra en asocial lockelse för företagarna som drivna av egoistisk vinningslystnad kommer att producera för maximal vinst i stället för att producera för människornas behov.

Vinstens funktioner blir med detta synsätt oacceptabla för den breda allmänheten. Ingen, som inte själv tjänar på det, kan väl acceptera en företeelse vars enda syfte tycks vara att genom snedvridning av produktionen berika ett fåtal redan rika "kapitalister"?

Det socialistiska synsättet är emellertid — som här skall visas — felaktigt. Icke desto mindre är det många — även icke-socialister — som accepterar stora delar av den socialistiska förklaringen av vinstens funktioner. Den förklaringen bygger på Marx' teorier från 1800-talet, vilka inte ens då accepterades av någon enda framstående ekonom. Marx kan dock i viss mån ursäktas med att nationalekonomin på hans tid befann sig i ett tidigt utvecklingsstadium då många underliga teorier framfördes, vilka först långt senare kunnat konstateras vara felaktiga. Marx' teorier

betraktas däremot egendomligt nog idag av många som helt moderna. — De grundläggande felen hos Marx' teorier har många gånger påvisats av olika ekonomer. Vi förbigår dem därför här. I stället skall intresset ägnas åt den moderna teorin om vinstens verkliga väsen.

Vinsten som måttstock

I alla ekonomiska system av icke-auktoritär natur är näringslivets funktion eller mål att så effektivt som möjligt producera sådana varor och tjänster som konsumenterna önskar. I det marknadsekonomiska systemet brukar det hävdas att vinsten är det bästa medlet för att uppnå detta mål. En förutsättning för detta anges vara att företagets vinststrävan är reglerad med en generell ramlagstiftning.

Vinst är företagsekonomiskt sett skillnaden mellan ett företags intäkter och kostnader. Extra vinst uppstår då ett företag effektivare än andra kan tillgodose konsumenternas önskemål om varor och tjänster. Detta sker genom förbättrade produktionsmetoder och inte som många idag tycks tro på bekostnad av vissa grupper i samhället. Alla sitter i samma båt i kampen mot naturen för bättre levnadsförhållanden. Vinsten visar ofta i vad mån denna kamp är framgångsrik.

Vinsten har flera olika funktioner och egenskaper. Till att börja med kan vinsten ses som en måttstock, som mäter företagets förmåga att hushålla med de knappa — prissatta — resurserna. Detta förutsätter att företagen får verka i ett ekonomiskt system, som fungerar enligt mark-

nadsekonomin principer. Konkurrensen får inte vara begränsad och priserna måste avspegla konsumenternas värdering av produkterna. När man i Sovjetunionen och Östeuropa avskaffade vinsten av ideologiska skäl, upptäckte man snart, att en byråkratisk reglering av produktionen inte kunde ersätta vinsten. En rationell ekonomisk kalkylering omöjliggjordes helt enkelt. Det uppstod svåra informations- och samordningsproblem, som gjorde att man nu successivt börjat återinföra vinsten i de socialistiska planekonomierna.

Men det räcker inte med att se vinsten enbart som ett mått, som ger information om företagets inbördes produktionseffektivitet och deras förmåga att tillgodose konsumenternas önskemål. För att denna information skall användas på ett riktigt sätt utan att producenterna skall behöva kommenderas till det, måste de förmås att bli intresserade av att åstadkomma vinst och naturligtvis att undvika förlust. Ett företag, som går med förlust, förbrukar resurser för att åstadkomma produkter, som konsumenterna inte vill ha till kostnadstäckande priser. Om förlusten är tillfällig och beror på de tydligen ofrånkomliga konjunktursvängningarna i ekonomin, anses detta kunna accepteras. Men på längre sikt måste förlustföretag antingen öka sin effektivitet så att de blir lönsamma igen eller också måste de tvingas att upphöra med sin oönskade verksamhet. Det kan inte anses acceptabelt att någon i längden får fortsätta att driva verksamhet som "kostar mer än den smakar" — att göra så får betecknas som asocialt.

Dess bättre medför kravet på lönsamhet och intresset att gå med vinst "automatiskt", att slöseriet med resurser minimeras. Den som vill ägna sig åt en "parasitär produktion", som förbrukar resurser istället för att nyskapa dem, får i en vinstekonomi helt enkelt inga pengar till sådant. Detta är ingen självklarhet. I öststatsekonomierna är det inte så enkelt att bara lägga ned produktion som är omöjlig att någonsin få lönsam och effektiv. Inte heller i Sverige tycks detta vara fallet — exempel härpå är vissa statliga företag och en del så kallade allmännyttiga bostadsföretag, som går med förlust och egentligen borde gå i konkurs. Det skulle kunna hävdas att det i stället ofta är de vinstdrivna företagen som är allmännyttiga och inte de som vanligtvis har kostnader lika stora som intäkterna.

Vinsten som styrmedel

Vinsten är således genom sin egenskap av belöning åt dem som åstadkommit den ett drivmedel, som dels styr produktionsverksamheten, så att sparsamhet med de knappa resurserna iakttages, och som dels också styr produktionsinriktningen, så att den motsvarar människornas önskemål. På så vis är vinsten också ett styrmedel. Vinstens funktion som styrmedel kan sålunda sägas vara i allra högsta grad samhällsnyttig så länge företagsamheten får verka inom adekvat konstruerade ramar. Men om ramarna konstrueras felaktigt eller om statsmakten genom centraldirigering försöker detaljreglera företagets verksamhet, är sannolikheten stor för att oacceptabla

snedvridningar och effektivitetsförluster skall uppstå på olika områden. Ett exempel härpå är bostadsmarknaden i Sverige. Först uppkom en konstlad bostadsbrist, som ledde till ett alltför högt uppdrivet och dyrbart byggande. Sedan blev den naturliga följden överproduktion och arbetslöshet. Liknande gäller för miljöområdet och avfolkningen av glesbygden. Om marknadsekonomins principer fått tillämpas, torde problemen ha varit avsevärt mindre idag.

Tidigare var det bara en minoritet av högljudda vänsterextremister som mera deciderat ifrågasatte vinstens samhällsnyttiga karaktär. Denna uppfattning har emellertid spritt sig långt in i det regerande partiet, där man nu förordar en rad olika statliga regleringar för att sätta de, som man säger, "anonyma marknadskräfterna" ur spel. Detta kallas aktiv näringspolitik men skulle också kunna ses som centraldirigering och personlig maktsträvan.

Kritiken av vinsten har emellertid som nämnts en annan sida, som underligt nog dykt upp då vinsterna relativt sett är mindre än någonsin. Nu anser företrädare för regeringen att företagets lönsamhet, som under sextioalet nästan halverats, inte skall få öka igen därför att det strider mot de "fördelningspolitiska målen" — dvs jämlikheten. Denna åsikt har med skärpa tillbakavisats av representanter för näringslivet. Det kan med fog hävdas att om företagen inte tillåts uppnå normal lönsamhet, finns det ingen framtid för ett "fritt näringsliv" och marknadshushåll-

ning i Sverige. Blandekonomin blir en socialistisk blindekonomi, där företagen blir helt beroende av subventioner från det allmänna. Vi får en sk mygeleekonomi där det blir viktigare att ha goda kontakter med myndigheterna än förmåga att producera effektivt.

Vinstens användning

Företagen måste gå ihop — täcka kostnaderna — för att kunna existera. Detta är ett ofrånkomligt faktum i alla ekonomiska system. Näringslivets folk i Sverige vill också att företagen skall kunna fortleva av egen kraft utan subventioner. Detta är en förutsättning för en effektiv, samhällsnyttig verksamhet. Men det räcker inte om företagen just nått och jämnt går ihop. De måste också gå med rimlig vinst. Många tror att detta är nödvändigt endast därför att aktieägarna skall få utdelning. De ser själva vinsten enbart som en orättmätig, arbetsfri inkomst som saklöst borde kunna avskaffas och ersättas av någon form av självkostnadsprincip. Detta är emellertid också fel.

Av företagens verkliga vinster går cirka 40 % till bolagsskatt. Omkring 10 % används till aktieutdelning, vilket motsvarar 3/4 procent av hela näringslivets lönekostnader. Den största delen av vinsten — 50 % — sparas i företagen och används till nyinvesteringar. Dessa nedplöjda vinstmedel är alldeles nödvändiga för att företagen skall kunna expandera och bereda fler människor sysselsättning eller höja deras löner. Nya investeringar är alltid mer eller mindre riskfyllda. Ingen bank vill därför

låna pengar till ett företag, som inte satsar något själv på nyinvesteringarna. Om investeringen inte är avsedd att gå med vinst, är det lätt hänt att om något oförutsett inträffar företaget inte kan betala räntor och amorteringar eller löner och sedan måste gå i konkurs. Vinstens funktion *ex ante* är helt enkelt att utgöra en säkerhetsmarginal, om satsningen skulle slå fel. Vinstens funktion *ex post* är att möjliggöra viss egen finansiering av nya, riskfyllda projekt, så att en godtagbar säkerhetsmarginal kan upprätthållas. Det räcker emellertid inte i längden med bara så stor vinst att bankerna för stunden vill låna pengar till resten av investeringsutgifterna. Om vinsten inte är större än så, kommer företagets skuldsättning att så småningom öka så att bankerna i alla fall blir restriktiva med nya lån. Andelen eget kapital i relation till skulderna — den sk soliditeten — får inte sjunka för lågt.

Genom den under 60-talet försämrade lönsamheten har emellertid de svenska företagens vinster inte ökat tillräckligt mycket för att hålla skuldbelastningen nere. Soliditeten i genomsnitt är låg och kan bara höjas på ett enda godtagbart sätt: lönsamheten måste bli bättre så att företagen får pengar över till konsolidering. Dessutom medför också en ökad lönsamhet att det finns fler vinstgivande investeringar att satsa på med ökad tillväxt och lägre arbetslöshet som följd.

Regeringen och företagen

Men ökad lönsamhet kan numera inte tillåtas av vår socialdemokratiska regering.

Olof Palme, Kjell-Olof Feldt, Rune Johansson och Ingvar Svanberg har klart deklarerat att företagen i fortsättningen får nöja sig med lägre vinster än tidigare. Kan det då vara rimligt att av fördelningspolitiska skäl acceptera en lönsamhetsdämpande politik, som ger upphov till arbetslöshet och stagnation? Ger inte en sådan politik upphov till än mer oacceptabla konsekvenser och då även för inkomstfördelningen — t ex mellan arbetande och arbetslösa löntagare? Kan inte detta kallas — med Dagens Nyheters ord — ”en mer än lovligt perverterad rättvisesyn”?

Så illa beställt med lönsamhetens inverkan på inkomstfördelningen är det nu inte. Vi har ju haft en socialdemokratisk regering, som i många år bedrivit en socialistisk skattepolitik gentemot företagen. Den anses för närvarande tvinga många familjeföretag till försäljning eller likvidation. Men inte heller andra företagsägare får särskilt stor avkastning på sitt kapital. Totalt uppgår hushållssektorns aktieutdelningar till omkring 600 miljoner kronor per år. Det betyder en löneökning med 11 öre i timmen för arbetarna om utdelningarna slopades och gavs till löntagarna. Detta gäller alltså före skatt. Efter skatt blir det praktiskt taget inte kvar någonting till aktieägarna. Inkomstskatten tar minst 70 procent av utdelningarna och resten torde åtgå till betalning av förmögenhetsskatt, realisationsvinstskatt, stämpelskatt och arvsskatt. I vissa fall kan aktieinnehav t o m gå med direkt förlust.

Det sägs emellertid att aktieägarna dock ändå tjänar på aktiernas värdestegring, vil-

ket anses oacceptabelt ur jämlikhetssynpunkt. Detta är en felsyn. Aktieägarna som grupp kan inte leva bättre på värdestegringen. De kan köpa och sälja aktier till varandra, men några extra pengar kan de inte tjäna på det, eftersom det inte förs över några sådana extra pengar (utöver utdelningarna) från företagen till aktieägarna. Inte heller kan ju t ex gruppen av frimärkssamlare anses tjäna på att frimärkena stiger i värde. Värdestegringen på aktier och frimärken har ingen betydelse för inkomstfördelningen mellan löntagare och aktieägare eller mellan frimärkssamlare och andra. Att det ändå är attraktivt att äga aktier sammanhänger med värdestegringens ojämna fördelning, som ger upphov till förhoppningar om enstaka spekulationsvinster. Det är inte underligare än att folk deltar i lotterier och andra mer eller mindre hasardbetonade spel. Förutom hasardmomentet innebär aktier också en sparform, som i likhet med andra sådana ger trygghet vid oförutsedda utgifter.

Ett spritt aktieäggande

Om de styrande är verkligt intresserade av att utjämna de låt vara något imaginära fördelar, som aktiernas värdestegring kan ge, måste den rätta metoden vara att sprida aktieägandet. Det är därför inte nödvändigt att bedriva en lönsamhetsdämpande politik av några som helst fördelningspolitiska skäl. Ett från många synpunkter tilltalande system för aktiespridning har presenterats av företrädare för Industrieförbundet. Det går ut på att även lönta-

garna får rätt till att plöja ner en del av sin andel av förädlingsvärdet i företagen — dvs en del av lönen — utan att beskattning inträffar. De skulle i stället erhålla aktier, som sedan kunde säljas och beskattas enligt de vanliga realisationsvinstskattereglerna. Genom olika tekniska konstruktioner kan systemet öppnas för alla löntagare — dvs även för sådana som inte arbetar i aktiebolag. Systemet kan också konstrueras så, att löntagarna inte nödvändigtvis måste skaffa aktier i det egna företaget.

Realekonomiskt betyder systemet inte att löntagarna totalt sett kan öka sin konsumtion — de får bara de fördelar, som ett aktieinnehav kan ge. Dessa fördelar är som nämnts trygghet vid oförutsedda utgifter och chansen till en extra, realiserbar värdestegring. Sådana fördelar kan in-

te de kollektiva systemen med branschfonder eller AP-fondsaktier ge.

Avslutningsvis kan det alltså konstateras att vinsten i en marknadsekonomi med intelligent konstruerade ramar för företagens verksamhet är en fråga om synpunkter samhällsnyttig företeelse. Dess inkomstfördelning verkan är negligierbar samtidigt som den ändå utgör ett starkt incitament för företagen att åstadkomma en effektivare produktion i enlighet med människornas uttryckta önskningar. Vinsten utgör dessutom en stabilisator i företagets verksamhet genom att verka som en buffert vid perioder av ekonomiska påfrestningar. Slutligen utgör vinsten också en katalysator, som underlättar ett sunt risktagande vid nya, expansiva investeringar för ökad sysselsättning och välfärd åt alla människor i samhället.